

SOBRE LA DATA DE LES REGLES DE PURISME IDIOMÀTIC DE BERNAT FENOLLAR

Fra Lluís Galiana (1740-1771), dominicà d'Ontinyent, bé que morí molt jove, és una de les principals figures de la pre-Renaixença del segle XVIII a València. Mantingué una correspondència erudita amb Gregori Mayans, l'indiscutible mestre de tothom, i ocupà un lloc rellevant entre els brillants rengles dels il·lustrats valencians. Col·laborà també molt activament amb Carles Ros (1703-1773), el capdavanter del valencianisme setcentista, tot i que la sòlida formació humanista de Galiana el feia tècnicament molt superior a Ros, fogós idealista però modest autodidacte.

Galiana escriví a Ros una carta erudita que aquest publicà a la capçalera de la segona edició del seu *Diccionario valenciano-castellano*,¹ molt més àmplia que la primera.² La traducció d'aquesta carta figura a *Los Fills de la Morta Viva* de Constantí Llombart,³ i diu en un dels seus paràgrafs: «En Bernat Fenollar, que además de les moltes obres que compongué en vers y prosa, treballà un *Tratado de las palabras que se deben eliminar de la Lengua Valenciana por ser ajenas al Idioma*. Esta obreta seria la més útil que desijar-se poguera en este asunto; emperò fins ara no tenim d'ella altra notícia qu'aquella que nos dóna Jaume Gaçull en la seua titolada *La Brama dels Llauradors del Orta de València*, i així, lo qui la traguera de l'oblit, acreedor seria a quansevol honra.»⁴

Galiana havia tret aquestes notícies de Vicent Ximeno.⁵ L'honor augurat per Galiana l'ha assolit quasi dos segles més tard Antoni M. Badia i Margarit, que el 1950 començà la publicació de les «*Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*»: *Unas normas del siglo XV sobre pureza de la lengua catalana*,⁶ segons l'únic manuscrit que n'existeix, el

1. València 1764.

2. València 1739.

3. València 1879.

4. RIBELLES COMÍN, *Bibliogr. Leng. Val.*, III, 374.

5. *Escritores del Reyno de Valencia* (Valencia 1747), I, 59.

6. BRABLB, XXIII, 137; XXIV, 83; XXV, 145.

qual es troba a la Seu de Girona. Tal com ens han pervingut, les *Regles* són una relació de «mots o vocables los quals deu esquivar qui bé vol parlar la llengua catalana, a juí del reverend prevere mossèn Fenollar e misser Hierònim Pau, e altres hòmens diserts catalans e valencians, e prestantíssims trobadors».

L'autor de les *Regles* era realment el poeta i canonge de València Bernat Fenollar († 1516), i el coetani Jeroni Pau († d. 1491), també canonge de Vic i de Barcelona i familiar del papa Borja, fou només el continuador de l'obra de Fenollar. Segons pròpia declaració dels autors, les *Regles* contenen els mots i les formes rústiques que calia evitar, per tal com «entre les persones de bon ingeni o experiència, fàcilment se coneix dits vocables ésser d'Empurdà, o d'Urgell, o de Mallorca, o de Xàtiva, o de les Muntanyes, o pagesívols, dels quals no acostumen usar los cortesans ne elegants parladors e trobadors», car hom considerava que pertocava a les dues capitals, Barcelona i València, de donar la pauta del purisme idiomàtic.

Jordi Rubió, en els seus magistrals capítols de *Literatura catalana*,⁷ ja observà la relació entre aquestes *Regles* de Fenollar i la *Brama* de Gassull, de què tot seguit parlarem. També jo vaig recomanar l'estudi conjunt dels dos textos interdependents.⁸

Les *Regles* puristes de Fenollar eren massa primerenques. Són un precedent modest però significatiu de la tasca realitzada en castellà per Juan de Valdés (1535), en italià per Pietro Bembo (1529) i en francès per Joachim Du Bellay (1549). Aquelles *Regles* de purisme idiomàtic tan dejorn formulades per Fenollar a casa nostra, no trobaren ambient propici ni tingueren seguidors. L'esperit burgès, com el que caracteritzà la nostra quinzena centúria, sol ésser de curta volada i se satisfà amb la realitat immediata, contingent i momentània, sense neguit de definir-ne el particularisme. Per això es malfia i mira amb sornegueria l'intellectual que s'esforça en cerca de les essències amb la noble ambició de projectar-se històricament.

L'afany de Fenollar no fou compartit pels burgesos lletraferits de l'opulenta València de la segona meitat del quatre-cents, que, si bé cultivaven bastant la literatura vernacle, ho feien tan sols com un esplai, i manifestaven llur complaença — i aptitud — per les composicions festives, agudes i descarades. No és, doncs, gens estrany que la reacció provocada per les *Regles* fos una sàtira, escrita precisament per Jaume Gassull, un dels concurrents assidus a la tertúlia literària de Fenollar, fruits de la qual foren diverses obres collectives.

7. Dins la *Historia General de las Literaturas Hispánicas*, dirigida per G. Díaz-PLAJA, III, 879.

8. *RVF*, I, 242.

Fou impresa per primera vegada a València l'any 1561, amb el títol *La Brama dels llauradors del Orta de València contra lo venerable mossèn Bernat Fenollar, prevere, hordenada per lo magnífich mossèn Jaume Gaçull, cavaller*. Es tracta d'una joguina poètica en què es descriu grotescament una fictícia protesta irada dels pagesos valencians contra Fenollar perquè havia declarat il·lícits vocables que ells s'estimaven molt, els quals mots Gassull aplega i combina enginyosament en els seus versos. De fet, amb tot això, la *Brama* ve a tenir un valor lexicogràfic encara superior al de les *Regles*.

Però l'actitud de Gassull era frívola i negativa, quan aconsellava a Fenollar que es desentengués de la preocupació purista, i no intentés de posar fre als vicis idiomàtics de la gent indocta:

- 173 «Puix ells los se parlen i ells los s'entenén,
i ells los se crien i ells se n'avenén,
¿a vós, qui us hi mescla en fer-los tal guerra?
.....
- 263 Puix los ho mostraren sos pares i avis
i hu han heretat de sos rebesavis,
- 265 deixau-los usar tals mots i paraules.
I no tenteu Déu i la paciència
de gent tan enorme, cruel i salvatge.
I no els limiteu, mas dau-los llicència,
i prest revocau aqueixa sentència
- 270 i als mots bandejats donau-los guiatge.»

Ja ha estat dit que la *Brama* no fou estampada fins el 1561. La tragué a llum l'editor Onofre Almudèver, una de les poques figures que reaccionaren activament contra la decadència de les nostres lletres, com a apèndix de la segona edició del *Procés de les Olives* i la tercera del *Somni de Joan Joan*, l'edició prínceps dels quals és un preciós incunable del 1497. Segons ell diu, publicava la *Brama* dels pagesos ordenada per Gassull «en la qual estan los vocables o mots bandejats, així los del bandeig de mossèn Fenollar, com los que ell hi afegí, perquè fins a en açò se mostre lo conte que los passats han portat ab la policia de la nostra llengua, i perquè los que après vinguessen, tinguessen ocasió de no tropeçar».⁹

No consta, doncs, la data de composició de la *Brama*, la qual ens hauria orientat amb seguretat sobre la de les *Regles*. Nogensmenys, en una de les susdites obres collectives eixides del cenacle literari de mossèn Fenollar, el citat *Lo Procés de les Olives e Disputa dels Jòvens hi dels Vells* (1497), en què collaboraren Bernat Fenollar, Narcís de Vinyoles, Joan Moreno,

9. RIBELLES COMÍN, *Bibliogr. Leng. Val.*, I, 265.

Jaume Gassull i Baltasar Portell, en uns versos de Gassull és esmentada la *Brama* en fer befa de Fenollar:

- 185 «Si en vostre jovent cercàveu revoltes
quan vos fés la *Brama* també com rall quaix
· · · · ·
197 en l'any de les morts, quan vós dels pagesos
hagués bandejats los mots casolans.»

Cal, doncs, identificar aqueix «any de les morts», data de la composició de la *Brama* i possiblement també de les *Regles*. Ramon Miquel i Planas, en editar el *Cançoner Satriich Valencià dels segles xv y xvi*,¹⁰ on són inclosos el *Procés* i la *Brama*, considera que el susdit «any de les morts» és el de 1475, que València patí una terrible pesta.¹¹ N'hi hagué una altra, però, i també molt mortífera, el 1487, i per tal de protegir la ciutat, el Consell General de València, en la sessió del 28 de juny, acordà, entre altres mesures preventives, encarregar la vigilància de les portes de la muralla a dotze cavallers i dotze ciutadans, i per a la custòdia de les Torres de Quart els dies 17, 18 i 19 de juliol, foren elegits mossèn Jaume Gassull i el fill de Lluís Berenguer, segons documenta F. Martí Grajales.¹² Sembla, doncs, que no serà massa arriscat de suposar que fou aquest 1487 «l'any de les morts» alludit per Gassull com a data de la *Brama*.

Cal dir que Bernat Fenollar, que el 1467 era ja sots-obrer de la Seu de València, el 1487 devia tenir una quarantena d'anys, i no es trobava ja en son «jovent», segons afirma el susdit vers 185 del *Procés*. Tanmateix, podia haver volgut considerar-ho així, amb un toc d'ironia i complicitat, una desena d'anys més tard, Jaume Gassull, que ja el 1474 havia concorregut al certamen marià organitzat per Fenollar¹³ i no devia ésser gaire més jove que ell, tot i figurar Gassull el 1497, amb prop de cinquanta anys, com l'advocat de la joventut en els debats del *Procés*, enfront del notari Joan Moreno (n. 1425?), que ja tenia setanta anys i defensava la capacitat eròtica dels vells.

M. SANCHIS I GUARNER

Institut d'Estudis Catalans.

10. Barcelona 1911.

11. Pàg. xxiv.

12. *Ensayo de un Diccionario Biográfico y Bibliográfico de los Poetas que florecieron en el Reino de Valencia hasta el año 1700* (Madrid 1927), 254.

13. *Les obres o trobes de lahors de la Verge Maria* (València 1474); RIBELLES COMÍN, *Bibliogr. Leng. Val.*, I, 236.